

בכל דור ודור וכל יום ויום
חייב אדם לראות .. כאילו יצא ממצרים*

א. הרא"א יאלעס הודה לכ"ק אדמו"ר שליט"א על המצות ששיגר לו לליל הסדר באמצעות השליח הרה"ח וכו' רא"י ש"י שם טוב.

לאחר-מכן הזכיר מדברי כ"ק אדמו"ר שליט"א במכתב כללי לחג הפסח תשכ"ח¹, ושיחת כ"ק אדמו"ר שליט"א² שבה נתבארו הדברים בהרחבה ובפרטיות, זאת, בקשר לדברי כ"ק אדמו"ר שליט"א במכתבו הכללי מר"ח ניסן השתא [תשמ"ו]³ בו ציטט את הלשון "חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא היום ממצרים" כאשר במראי-מקומות⁴ צויין לכך: "הגש"פ פיסקא בכל דור ודור, ממשנה פסחים קטז, ב. ומוסיף בזה ומבאר בזה כ"ק אדמו"ר הזקן בתניא (ר"פ מז): בכל דור ודור וכל יום ויום חייב אדם לראות עצמו כאילו הוא יצא היום ממצרים" (וצויין שם לשיחה הנ"ל).

ב. כ"ק אדמו"ר שליט"א: מכללי הרמב"ם⁵ שהוא נוקט בפסיקת הדינים בעקבות הנוסח שבגמרא, גם במקרים שלדעתו צריך להופיע דין חדש — אין דרכו (לרוב⁶) לכתוב דינים מחודשים שלא נמצאו בגמרא "בבלי או ירושלמי או ספרא וספרי או משנה ערוכה או תוספתא"⁷.

ממילא, בנדו"ד, כיון שהמשנה — שהיא (כפי שהרמב"ם כותב

(* ר"ד כ"ק אדמו"ר הכ"מ בעת ביקור הרה"ג רבי אפרים אליעזר הכהן יאלעס ז"ל אב"ד פילדלפיה חול המועד פסח היתשמ"ו. הוכן לדפוס ע"י הרב מרדכי מנשה לאופר — נדפס כאן מתוך ספר "ממלכת התורה עם הרבי מליובאוויטש" — בעריכת הרב פרץ אוריאל בלוי, שיו"ל בעזהי"ת בקרוב.

(1) נדפס ב"הגדה של פסח" מהדורת תשמ"ו — ע' תריז ואילך.

(2) נדפסה שם עמ' תכד ואילך.

(3) נדפס ב"הגדה של פסח" מהדורת תשמ"ז ע' תתפו.

(4) הע' ד"ה חייב אדם .. ממצרים.

(5) יד מלאכי כללי הרמב"ם אות ב.

(6) מלבד המקומות בהם מפרש על אתר "יראה לי" (ראה לקו"ש חייב ע' 6 שוה"ג להע' 32).

(7) רשימת המקורות המפורטים באגרת הרמב"ם — שהם המקור לפס"ד שבספרו — קובץ תשובות הרמב"ם ואגרותיו, ליפסיא, סק"מ.

בהקדמתו⁸) "לשון קצרה" וברורה (גם לגבי לשון הגמרא וכיו"ב) — אינה מזכירה "היום הזה" — לא רצה הרמב"ם להוסיף זאת!

הרא"א יאלעט: האם כוונת כ"ק אדמו"ר שליט"א למשנה במסכת ברכות⁹?

כ"ק אדמו"ר שליט"א: לא, כוונתי למשנה בפסחים¹⁰: "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים".

וכאמור, מצינו זאת בכמה מקומות, גם במקרים שיש נפק"מ להלכה, והרמב"ם נמנע מלהוסיף. ומקשין נושאי-כליו: היתכן? ומשיבים, כנ"ל, כי הרמב"ם לא רצה להציב דינים מחודשים.

אולם כאן יש צורך להדגיש, כי אין לפרש זאת שהוא הסתפק (ח"ו) בקביעת ההלכה, כ"אם אדרבה: הדבר נובע מגודל זהירותו, שלא רצה לשנות וכו'.

ג. והנה בנדו"ד באה לידי ביטוי, לפענ"ד, גדלותו של אדמו"ר הזקן שידע את גדלותו של הרמב"ם¹¹

— כאשר עורכים השוואה בין שלחן ערוך אדמו"ר הזקן והרמב"ם רואים שכללים רבים אצל אדמו"ר הזקן הם בדומה לכללי הרמב"ם בספר היד¹², וה"ה בנוגע לפסקי הלכות¹³

[ישנו רב — בנו של הרי"ל שי' ביסטריצקי — בצפת (הרב לוי שי' ביסטריצקי) שהו"ל ספר מיוחד "הרמב"ם ושו"ע אדמו"ר הזקן"¹⁴ שבו הוא משווה את פסקי-הדינים של הרמב"ם ואדמו"ר הזקן, כאשר פעמים רבות דבריהם מכוונים]. —

וראה אדמו"ר הזקן את דברי הרמב"ם שהעתיק מהמשנה ולא

(8) לפיה"מ.

(9) פ"א משנה ה.

(10) פ"י משנה ה.

(11) וכמ"ש במכתבו (אגרות קודש שלו — קה"ת תשמ"מ — סו"ס לד): מי לנו גדול ממה בדורו, ה"ה הרמב"ם ז"ל .. שראו כבודו וקדושתו וחסידותו ..

וידעו כל ישראל כי משה אמת ותורתו אמת.

(12) ראה לקו"ש ח"ט ע' 279. לקו"ש חכ"ב ע' 317.

(13) ראה לקו"ש חכ"ו ע' 28 ואילך ובהע' 32 שם.

(14) קה"ת, כפ"ח תשמ"ו.

הוסיף מאומה¹⁵. — ונקט אחרת כאשר הוא מוסיף¹⁶ ומבאר בתניא שם „בכל דור ודור וכל יום ויום חייב אדם לראות עצמו כאילו הוא יצא היום ממצרים“!

לכאור' הי' אפ"ל עפמ"ש אמו"ר¹⁷ „הכי התו"א ולקו"ת וכדומה הוא ספר וחיבור שנתחבר להלכה ולפסקי דינים .. ה"ה ספר שענינו לפרש הענינים ברוחניות ובעבודה שבלב .. שגם הדעה הזאת דא"ח היא¹⁸ (לוא יהי שאין הלכה כמותה)“, וגם בנדו"ד הענין דיצי"מ שבכל יום שמבאר שם, היא (רק) ברוחניות¹⁹,

אבל באמת אפ"ל כן — כי:

נוסף על הידוע גודל דיוקו של אדה"ז בתניא — תושב"כ דתורת החסידות²⁰ — כמ"ש ב"הקדמת הרבנים בני הגאון המחבר ז"ל²¹ ובהרחבה בדברי כ"ק מו"ח אדמו"ר הכ"מ²², וכפי שנהגו חסידים

כהדיא באחרונים .. (ועד"ז שם סתמ"ה ס"ב),

[ולהעיר ממ"ש ע"ד המהרי"ל: „דנראה שם בעליל גודל ענותותו .. לכן לא רצה לסמוך על היתר .. שלא נמצא מפורש בספרים שלפניו“ (שו"ת אדה"ז סמ"א)].

(17) לקוטי לוי יצחק — אגרות עמ' שה. וראה לקו"ש ח"כ ע' 309 הע' 69.

(18) ע"פ עירובין יג, ב. ובכ"מ.

(19) ראה בהשיחה שם ע' תל (מלקו"ש חיי"ב ע' 45) הע' 34.

(20) מכתב כ"ק מו"ח אדמו"ר — קיצורים והערות לתניא עמ' קיח ואילך.

אגרות-קודש שלו ח"ד ע' רסא ואילך.

(21) „כתבי ידו הקדושה כו' בדקדוק גדול לא חסר ולא יתר אות א"ו“.

(22) ראה קיצורים והערות שם עמ'

(15) ולהעיר ממ"ש אדמו"ר הזקן במהדור"ב לסי' רנט: והנכון בדעת הרשב"א, דסבירא לי' בפשיטות דאין להוסיף על דברי חכמים, ואין לך אלא מה ששנו חכמים בלשון המשנה .. דגבי איסור .. שנו בלשון המשנה .. דוקא .. וגבי איסור .. שנו בלשון המשנה .. וכו'. (16) היפך דרכו בכ"מ — וכמ"ש רבינו הצ"צ „רבינו ז"ל קיצר בלשונו הזהב כמנהגו“ (בביאור על פ' חיי שרה מכ"ק אדמו"ר הזקן נ"ע בעצמו שכתו"א — נדפס בהוספות לס' תו"א (קה"ת תשט"ו ואילך) ע' [208] 32).

ובפרט בנדו"ד שזהו גם היפך שיטתו — המתאימה בד"כ לשיטת הרמב"ם — כמ"ש בקו"א או"ח סת"ב ס"ק א ד"ה וכ"ז: „ובפנים סתמתי הדברים ולא חילקתי .. מאחר שחילוק זה אינו מבואר

להתייגע „פארשטיין אַ וואָרט (אין) תניא" 23, הרי,

כמדובר כמ"פ 24 — דיוקי הלשונות דספר התניא מכוונים גם על עניני תורת הנגלה ולמדים מהם כו"כ 24 עניני (וביאורי 25) הלכה [נוסף שעליהם העולם (כולל „עולם קטן" — זה האדם 27) עומד 28].

ועוד וג"ז עיקר: כמבואר בהשיחה (הערה 24. ועוד) מסתבר דכן ס"ל לאדה"ז גם בשו"ע (ואין הכרח לחדש מחלוקת בין המפורש בתניא ובפשטות — לגבי הסתום בשו"ע (וברמב"ם))!

ובעניננו: הוספת אדה"ז על דברי המשנה (שידע את גודל דיוקה וסמכותה) הרמב"ם ושאר ראשונים (החל מרש"י, תוס') שלא ראו לנכון להוסיף ג' תיבות אלו 29 — הוא ביאור לדברי רז"ל הנ"ל, ולמרות שכל הפוסקים שלפנינו לא הוזקקו להוספה זו, הרי, כיון שלדעת — אדה"ז מוכרחת הוספה זו — הוסיפה,

[ומכאן ראי' למשנ"ת כמ"פ 30 החידוש בתורת ישראל —

אגה"ת פ"ג.)

26) דוגמאות עכ"פ (מרוב) חלקי: לקו"א — פכ"ד (ל, ב). פיקו"נ כו'. אגה"ת — פ"ג (צב, ב — ואילך). אגה"ק — פט"ז (קכד, ב ואילך) חייך וחיי העני. 27) ראה תנחומא פקודי ג. תקו"ז תס"ט קרוב לתחלתו (ק, ב. קא, א). ועייג"כ אדר"נ פל"א. קה"ר א, ד. וח"א קלד, ב. מו"נ ח"ב פע"ב. לקו"ת במדבר ה, סע"א. סה"מ תרכ"ו עמ' ככו.

28) אבות פ"א מ"ב.

29) וראה סה"ש תש"ה ע' 97: דער שיעור לימוד התניא וואס דארף זיין בכל יום ויום .. זאגן און לערנען די אותיות פון שיעור תניא .. ארויסנעמען צוויי ווערטער אלע טאג פון שיעור תניא זאל ער דורכגעהן אַ גאנצן טאג.

30) בהבא להלן — ראה בארוכה

קוח. קכא. קלז"ט. מכתב כ"ח תמוז תרצ"ב (נעתק בלקו"ש ח"ד ע' 1217). לקו"ש ח"ה ע' 387. וראה לקוטי דיבורים ע' תשיב („בדקדוק באותיותיהם"). סה"ש תש"ב ע' 5 („אותיות .. תניא"). 23) סה"ש תש"ה ע' 16.

24) ראה גם שיחת ליל ג דחג הסוכות ה'תשד"מ (התוועדות תשד"מ' כרך א ע' 212).

*24) ראה לקו"ש ח"א ע' 67 הע' 24 (ובהרחבה קצת — בהתוועדות שם (דכ' מנ"א תשכ"ב)).

25) ראה לדוגמא — ס' ערך ש"י (סיגט תרנ"ז) יו"ד סי' רמט שמבאר הטעם שהשמיטו הפוסקים הדין ד"המבזבז אל יבזבו יותר מחומש" (כתובות סז, ב. ירושלמי פאה פ"א ה"א) עפמ"ש אדה"ז באגה"ק ס"י (וראה גם

ש"ע פ' שבכלל תמכו הפוסקים יסודותיהם על דברי רבותיהם וכו' —
הרי למדו ההלכות לא רק בתור קבלה היא ונקבלה³¹, כ"א לאחר יגיעה
בירור ליבון ומסקנא בשכלם כיצד צ"ל כתובה ההלכה ולכן שינו
בכ"מ³² או הוסיפו על דברי רבותיהם].

ד. כ"ק אדמו"ר שליט"א: בתחילה הפריע לי הדבר, כי
בהשקפה ראשונה הלשון "בכל דור ודור" שולל "בכל יום ויום" —
עד אשר מצאתי שבכ"מ מופיע ביטוי כזה "בכל דור ודור", כאשר אין
כוונת הדברים לפעם אחת בדור, או לפעם "אחת בשנה"³³ — כי אם:
אכן "בכל דור ודור", ובדור זה עצמו — "בכל יום ויום" (כדלהלן).

הרא"א יאלעט: המקור לחיוב מופיע במסכת פסחים.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: אה"נ, אולם שם במשנה "חייב אדם
לראות עצמו כו'" לא נאמר יותר מאשר "בכל דור ודור" — ולא "בכל
יום ויום"

אלא מאי? המשנה היא "לשון קצרה"⁸ ושם נוגע (בעיקר) הכלל,
ולא הפרט, ולכן אין כתובים הפרטים.

אמנם, תירוץ זה אינו מספיק לגבי דברי הרמב"ם³⁴ שמטרת ספרו
היא "שיהיו כל הדינין גלויין לקטן ולגדול . . הלכות הלכות" כלומר,
הבאת פסקי הלכות, וממילא³⁵ צריכות ההלכות להיות כתובות בסגנון
ברור ומפורט כדי לדעת איך לנהוג בפועל למעשה.

בהכרח, אפוא, ליישב עפמ"ש נו"כ כנ"ל — שאינו רוצה להציב
הלכות מחודשות אא"כ מפורשים הדברים בגמרא, מכילתא, מדרש
גאונים³⁶ וכו', ואז נתישבה אצלי הקושיא.

אחרי טז, לד.

(34) בהקדמתו לס' הי"ד.

(35) ראה עד"ז לקו"ש ח"כ ע' 158

(ובהע' 31-30 שם).

(36) ראה (בהקדמתו) שם ד"א אותם

הפירושים וההלכות והתשובות שחברו

הגאונים כו' וראיתי לחבר דברים

המתבררים מכל אלו החיבורים כו'.

בשיחה ע"ד המהדורות דס' הי"ד

לרמב"ם (נדפסה בס' יין מלכות (קה"ת

תשמ"ח) כרך ב ע' 649) ס"ג.

(31) ע"ד המשנה יבמות עו, ב. כריתות

טו, ב.

(32) ראה ברכות טו, א (ובכ"מ): הא

דב"י הא דידי.

(33) לשון הכתוב — תצוה ל, יו"ד.

אולם, עדיין הי' חשוב לי שלא תיווצר "סתירה" וקושיא על אדמו"ר הזקן — שכן, כנ"ל, הלשון "בכל דור ודור" ניתן להתפרש כשליטת "בכל יום ויום" — עד אשר מצאתי בענין זה גופא:

זכירת יציאת מצרים כוללת שתי מצוות (נפרדות)³⁷:

(א) החיוב לספר ביצי"מ בליל ט"ו בניסן — "בכל דור ודור".

(ב) חיוב זכירת יצי"מ במשך כל השנה כולה³⁸ — "בכל יום ויום".

נמצא, איפוא, שאין בלשון המשנה והרמב"ם לשלול את הוספת (אדה"ז) "בכל יום ויום".

הרא"א יאלעט: אני מחפש מקור בהלכה לקשר משנה זו בחברתה — שבמסכת ברכות.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: אכן, כבר נתבאר במקום אחר³⁹ שמדברי אדה"ז כאן — מוכח הקשר שבין שתי המשניות. אולם, במשנה שבמסכת ברכות לא נזכר כלל הענין של "הוא עצמו" יצא ממצרים.

דהנה, הזכרון של יצי"מ יכול להיות בשני אופנים:

(א) הוא אמנם זוכר (גם) את יצי"מ, אבל לא כמאורע שאירע לו עצמו אלא כמשהו שקרה לאבי הסבא (ל"עלטער זיידע") שלו שיצא ממצרים, והקשר אליו הוא בבחינת "כח כחו".

כלומר:

מצוה זו הוא מקיים גם כשהוא מזכיר (רק) יצי"מ שהיתה לאבותינו — "וגאל את אבותינו"⁴⁰.

39) הגדש"פ שם ע' תריח בשוה"ג.
לקו"ב לתניא (להר"י שי' קארף) ח"א
(קה"ת תשד"מ) ע' רפח.
40) נוסח ברכת אשר גאלנו —

37) ראה בכ"ז הגדש"פ הנ"ל ע' קטו
ואילך (מלקו"ש חכ"ב ע' 147). וש"נ.
38) רמב"ם הל' ק"ש פ"א ה"ג. שו"ע
אדה"ו ר"ס סז.

(ב) לפועל: ביצי"מ הרי, כפי שאומרים בהגדה, החידוש הוא שהוא צריך לחשוב להתבונן ולזכור ש"הוא עצמו יצא ממצרים" — "אשר גאלנו"⁴⁰ (לפני "וגאל את אבותינו") — ולא (רק) משום שהוא נכדו של משהו, בנו של משהו, אלא הוא עצמו יצא ממצרים.

וחידוש זה, מוצאים רק במצרים — ממילא אי אפשר להסביר שהעובדה שהמשנה לא מזכירה זאת גורמת לכך שזה לא יכלל בחיוב — כיון שזהו, כאמור, ענין ושינוי עיקרי — ביציאת מצרים.

דהנה, אפילו בנוגע לסוכות שקשור ביצי"מ כפי שהתורה מצווה "למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם ממצרים"⁴¹, וה"דעת" היא חלק מהמצוה, כלומר שכוונת המצוה הינה חלק מקיום מעשה המצוה "לא קיים מצוה כתקונה אם לא יכוין אותה הכוונה"⁴² — הרי לא מצינו חיוב שעל האדם לחשוב ו"לחיות" מחדש כאילו הוא עצמו נמצא במדבר סיני, בשרב כבד, והקב"ה מכניסנו לסוכה שהקים במדבר, לא מצאתי חיוב כזה לגבי סוכות. שם מספיק לדעת שאבותיו ישבו בסוכה בעת יצי"מ.

משא"כ כאשר הוא יושב ב"סדר" עליו לחשוב להתעמק ולזכור שהיום בלילה הוא יוצא ממצרים, זאת אומרת, הוא עבד המשתחרר היום ויוצא לחירות — "הוא עצמו יצא ממצרים".

ה. וכאן יש להזכיר דבר נוסף ועיקרי — ולקשר זה עם דברי מהר"ל מפראג⁴³ המחדש בענין המושג "בני חורין", שמאז יציאת מצרים נתבטלה המציאות ואפשרות שיהודי יהפוך לעבד. הוא אינו יכול יותר להיות עבד, לא שייך עליו המושג "עבדות", וזהו פשר הביטוי "בני חורין", דבר שנפעל ביציאת מצרים: "כאשר יצאו ישראל

ולהל' תפילין (שם סכ"ה). וכן הוא בשו"ע ובשו"ע אדה"ז שם. וראה לקו"ש חכ"ו ע' 322.
(43) בספרו גבורות ה' פס"א.

מפסחים קטז, ב.
(41) אמור כג, מג.
(42) ב"ח לטור ה' סוכה (ר"ס תרכה).
(ועד"ז בב"ח להל' ציצית (או"ח ס"ח)

ממצרים קבלו הטוב בעצם עד שהיו ראויים בעצמם להיות בני חורין מצד מעלתם, וזאת המעלה עצמית לישראל .. מצד עצם מעלתם, ודבר מקרי לא יבטל דבר עצמי, כי עדיין על ישראל המעלה הזאת שהם בעצם בני חורין בעצם עם השעבוד במקרה, כי אחר שהוציא הקב"ה את ישראל ממצרים ונתן אותם בני חורין ולא עוד אלא אף מלכים .. והחשיבות שיש בזה לא נתבטל בגלותם שהוא במקרה".

הרא"א יאלעט: מאז שלקחם הקב"ה לעבודתו שוב אין להם קשר למצרים.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: כמ"ש⁴⁴ "כי לי בני ישראל עבדים" ודרשו חז"ל⁴⁵ "עבדי הם ולא עבדים לעבדים" ובלשון המהר"ל⁴⁶: "וכאשר רצה הקב"ה להוציא את ישראל ממצרים .. נגד העבדות של ישראל .. להסיר העבדות".

וממילא, יש לכך השפעה על כל מצוה, לכל הנהגה — כל מעשיך (יהיו) לשם שמים⁴⁷ — שכן, אינו דומה מעשה של עבד, או אפי' של מי שישנה אפשרות שיהי' עבד,

דוגמא לדבר: לגבי סוכה הדין הוא ש"אין מסככין אלא בדבר ש .. (ו) אינו מקבל טומאה"⁴⁸ ו"סיכך .. בדבר שמקבל טומאה — פסולה"⁴⁹. כלומר, למרות שיתכן שהדבר טהור ולא נטמא בפועל, אולם כיון שישנה אפשרות שיקבל טומאה, כבר א"א לסכך בו.

וזהו החידוש שנפעל בשעת יציאת מצרים: יהודי אינו יכול להיות עבד. הפלא בכך שדבר זה נהי' בשעת יצי"מ ולא הי' צורך להמתין כלל למעמד הר סיני.

המהר"ל מקשר זאת ב"כל ישראל בני מלכים הם"⁵⁰ שזהו בזמן

(44) בהר כה, נה.

(45) קידושין כב, ב. וש"ג. רמב"ם הל' שכירות פ"ט ה"ד.

(46) שם פנ"ב (ד"ה ויוציאנו).

(47) אבות פ"ב משנה יב. וראה לקר"ש

ח"ג ע' 907. 931-2 — ההפרש דעבודה זו מ"בכל דרכיך דעהו".

(48) רמב"ם הל' סוכה פ"ה ה"א.

(49) שם ה"ב.

(50) שבת סז, א. ב"מ קיג, א נוי"תורה

הגלות. ישנו פסוק מפורש „אני ה"א אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים" ⁵¹, ולאחר-מכן ומהלשון סתמי — משמע שזה הי' ביצי"מ. בכך מתבטאת החירות והשחרור של מצרים.

ביצי"מ נפעלו אצל בניי שני ענינים ⁵²: (א) ביטול ויציאה משיעבוד ומרשות מצרים, (ב) נהיו „בני חורין" — ברשות עצמם.

היינו: לא כפי שהי' מקום לומר שזהו בדומה לשחרורו של עבד סתם כאשר הוא יוצא משיעבוד אדונו כך יצאו בניי משעבודם אצל המצרים — שכן, באופן כזה, אם וכאשר יבוא „מלך בכל נבוכדנאצר הרשע" ⁵³ הם יכנסו לשיעבוד חדש, גלות מחדש, ועבדות מחודשת —

בא המהר"ל מפראג ומחדש: לא! השעבוד דארץ מצרים הי' שיעבוד כללי, וכאשר הוציא הקב"ה את בניי מארמ"צ יצא עם ישראל מגדר עבדות ונתבטל מושג זה כלל לגמרי ⁵⁴!

וכוונתי, העיקר הוא שיהי' כך בפועל. לשם מה לחשוב „כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות" ⁵⁵ — מה איכפת שיהי': „אראנו נפלאות" עצמם!

הרא"א יאלעס ביקש את ברכת כ"ק אדמו"ר שליט"א לנכדו שהתחתן ארבעה שבועות לפני-כן, והזכיר את שמו ושם אמו.

כ"ק אדמו"ר שליט"א: הרי כתבתי מכתב לקראת החתונה. כאשר אני כותב מכתב — הרי אני גם משתתף ⁵⁶ בכך. הייתי, אפוא, בחתונה.

עמ' 173 (משיחת אחש"פ תשמ"ו)
שהגאולה דיצי"מ היתה בנוגע לעצמותם של ישראל, שאז נעשו בני חורין בעצם מהותם, ומאז לא שייך ענין של עבדות וגלות בעצמותם של בני ישראל משא"כ בנוגע לכוחות הגלויים (וראה גם שם ע' 171 הע' 14). ואכ"מ.

(55) מיכה ז, טו.

(56) להעיר משבת קה, א.

מזו אחז"ל: „כל ישראל מלכים" — זח"ב כו, רע"ב. הקדמת תקו"ז בתחלתה].

(51) יתרו כ, ב. ואתחנן ה, ו.

(52) ראה הגדש"פ (הנ"ל) עמ' תיט. תלב.

(53) ל' הרמב"ם — הל' תעניות רפ"ה ה"ב.

(54) ראה הנסמן בהגדש"פ הנ"ל ע' תכא הע' 51. וראה ס' יין מלכות ח"א

— שיהי' בנין עדי עד — על יסודי התורה והמצוה כו', הצלחה
רבה ובשורות-טובות.

[הרא"א יאלעס ביקש לשוחח עם כ"ק אדמו"ר שליט"א
ב"יחידות", ונכדיו יצאו מן החדר].